

SÂDİKÎ-İ EFŞÂRIN TEBRİZ MİLLİ KÜTÜPHANESİNDEKİ KÜLLİYATI VE TÜRKÇE MANZUMELERİ

*Mehmet Nuri ÇINARCI**

ÖZET

Çağatay edebiyatının Ali Şir Nevâyî'den sonraki önemli temsilcilerinden birisi de Sâdikî mahlasıyla bilinen ve Şah Abbas'ın kitapdarlığını da yapan Sâdikî-i Efşâr'dır. Edebiyatımızda sadece şair ve tezkireci kimliğiyle değil özellikle minyatür sanatındaki maharetiyle de isminden bahsettirmiş olan Sâdikî, külliyyatındaki eserlerinin çoğunu Farsçayla yazmıştır. Safeviler döneminde yaşayan ve devletin farklı kurumlarında çeşitli görevler üstlenen Sâdikî'nin Türk edebiyatında bilinen en önemli eseri şairler tezkiresi olan Mecma'u'l-havâs'tır. Sâdikî'nin tezkiresi dışında Türkçe yazılmış şiirleri ve bir de Türkçe münşeati mevcuttur. Türkçe eserlerini çoğunlukla Çağatay Türkçesiyle yazmış; ancak Türkçe şiirlerinde hem Çağatay hem de Azeri Türkçesini kullanmayı tercih etmiştir. Türkçe şiirlerinden ilk olarak bahseden Turhan Gandjei bu araştırmasını şairin Doğu ve Batı Türkçesi ile yazdığı gazelleriyle sınırlı tutmuştur. Ancak Tebriz Milli Kütüphanesi'nde yapılan araştırmada Sâdikî'nin Türkçe şiirlerinin sadece bahsi geçen gazellerle sınırlı olmadığı tespit edilmiştir. Gazeller dışında şairin külliyyatında kasideler, bahsi geçen gazellerin dışında kalan gazeller, kıta', terakib-i bend gibi nazım şekilleri ile bir de sakiname yer almaktadır. Bununla birlikte ülkemizde Sâdikî'nin külliyyatından bahseden çalışmalar genellikle bu bilgilerini Muhammed Ali Terbiyet'in Dânişmendân-ı Âzerbaycan adlı eserinde verdiği bilgilere dayandırır. Yine aynı kütüphanede bulunan Sâdikî'ye ait külliyyatın Muhammed Ali Terbiyet'in yaptığı tasniften daha kapsamlı bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışmada hem Sâdikî'nin şimdiye kadar yayınlanmamış Türkçe şiirlerinden hem de külliyyatının ismi zikredilmeyen bölümlerinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sâdikî-i Efşâr, Türkçe şiirler, Çağatay edebiyatı, Azeri edebiyatı.

SADIKÎ-İ EFŞAR'S TREATISE IN TABRIZ NATIONAL LIBRARY AND HIS TURKISH POEMS

ABSTRACT

Sâdikî-i Efşâr, known also with his pen name as Sâdikî and maintained the duty of Shah Abbas' bookdealer, is one of the most prominent figure and follower in Cagatay Literature after Ali Şir Nevayi. Sâdikî, who has a noteworthy place in our literature not only with his poetic identity and his tezkires' but also through his skill particularly in

* Yrd. Doç. Dr. İğdır Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, El-mek: mehmetnuriedb@gmail.com

miniatures made a name for himself. In Turkish Literature, the most important known work of Sâdıki, who lived in the era of Safavid, is "Mecma'u'l-havâs" which is the biography of poets. Yet, apart from Sâdıki's biography, there are also his poems written in Turkish and Turkish anthology. He wrote much of his Turkish works with Cagatay Turkish; yet in his Turkish poem he preferred to make use of Cagatay and Azeri Turkish. Turhan Gandjei, who first mentioned the poet's Turkish poems, confines his research into the lyrical poems (ghazal) which the poet wrote in East and West Turkish. But, in the research that we carried out in Tebriz National Library, we determined that Sâdıki's poems are not restricted to the afore-mentioned lyrical poems (ghazals). Apart from his ghazals the poet's treatise includes kaside, kıta', terakib-i bend and such poetic forms along with a ssakiname. Nonetheless, in our country, the studies citing about Sâdıki's treatise generally base their data on the work of Muhammed Ali Terbiyet named Dânişmendân-ı Âzerbaycan. Again, in the same library, it was determined that the treatise, which belong to Sâdıki, has a more comprehensive work of content than that of the selection that was made by Muhammed Ali Terbiyet. In this study, it is to be mentioned both Sâdıki's Turkish poems which have not been published till now and parts of his treatise that is not cited.

Key Words: Sâdıki-i Efşâr, Turkish Poems, Cagatay literature, Azeri literature.

Giriş

XVI. yüzyılın ilk yarısının sonları ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Sâdıki-i Efşâr, Safeviler döneminin önde gelen şair, âlim ve minyatür ustalarından biridir. Kendisine Efşâr lakabının verilmesi Avşar boyuna olan mensubiyetinden, Kitabdar lakabı ise Şah I. Abbas döneminde kütüphanede edindiği memuriyetten dolayıdır.

Asıl adı Sadık, şiirlerinde kullandığı mahlası ise Sâdıki olan Sadık-i Efşâr, 1532 tarihinde o dönem Safevi devletinin de başkenti olan Tebriz'de, Vercû (Vicûye) mahallesi yakınlarında doğmuştur (Dehhudâ 1373: IX/13037). Mensubiyet bakımından ise Şah İsmâ'il'in ortaya çıktığı sıralarda kendi arzularıyla Şam'dan İran taraflarına gelerek Irak ve Azerbaycan'a yerleşen Hüdâbendelü boyunun ileri gelenlerindedir (Terbiyet 1314: 212). Sadıkî, babasının sağlığında ilk yirmi senesini Türkçeden başka dil bilmeyen kabile ve akrabaları ile birlikte geçirmiştir (Gandjei 1971: 19). Mirza Muhammed Tahir Nasrâbâdî "Tezkire-i Nasrâbâdî" adlı eserinde Sâdıki'nin Avşar boyunun ileri gelenlerinden biri olduğunu ve Şah Abbâs döneminde kendisine saray kitapdarlığı ünvanının verildiğini belirtmektedir (Nasrâbâdî 1361: 39). Kitapdarlık ünvanı kaynakların ortak kanaatine göre ömrünün son dönemlerinde kendisine verilmiştir.

Sâdıki, yirmi yaşlarında babası katledilip öldürülünce Kalenderiler zümresine katılarak dervişane bir yaşantı sürmeye başlamıştır. Hemedan hakimi Emir Hân Muslu onun bu halinden haberdar olunca Sâdıki'yi dervişlik hırkasından kurtarmış ve yanına alarak himaye etmiştir (İskender Beg Türkmen 1317: 127-128). Bir müddet sonra dönemin itibar sahibi devlet adamlarından Bedir Hân ve İskender Hân Efşâr'ın da himayesini görmüştür (Terbiyet 1314: 212). Şah II. İsmail devrinde hem hayatını rahatça idame etmesini sağlayacak hem de kültürel ve edebî çalışmalarının ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlayacak olan kütüphane memurluğuna tayin edilmiştir. Fakat son derece huysuz ve geçimsiz olduğu için bir müddet sonra fiilen vazife başından

Turkish Studies

uzaklaştırılmıştır. Buna rağmen ömrünün sonuna kadar makamını muhafaza etmiş ve maaşını almıştır (Gandjei 1971: 20).

Sâdıkî doğduğu yer olan Tebriz dışında Mecma’u’l-havas adlı tezkiresinden anlaşıldığına göre Kazvin, İsfahan Yezd, Gilan, Lahican, Eberkuh, Astrabad, Hemedan gibi bugünkü İran şehirleri ile Bağdat, Atabat (Necef ve Kerbela) ve Halep’te de bulunmuştur (Gandjei 1971: 20). Vatanından ayrı sürdürdüğü bu yaşantısını bazen şiirlerinde de dile getirmiştir.

Dirîğa hiç kim gurbette bimâr olduğum bilmez
Belâ hem-sohbetim gam yâr mihnet hem-nişînimdür

(G 6/2)

Bilmes irmişler kişi kadrin vatan ebnâsı çün
Tutgay irdi dâmenimni hâk-ı gurbet kâşkî

(G 17/3)

Seyahatleri esnasında Halep’te şair Baki ile olan karşılaşmalarını Mecma’u’l-havas adlı tezkiresinde şöyle ifade eder: “*Rum melikü’ş-şu’arâsı Necâtidin songra anı müsellemler tutarlar. Haleb şehride şeref-i mülakatlarına müşerref olduk. Gahi yok, kim ekser evkât bu hakîr birle turfe zerâfetler kılur irdi. Yûsuf Çelebi atlıg bir h’âcezâdesi bar irdi kim fi’l-vâki’ Yûsuf-ı sâni demek ol matlubga kinaye irdi.*” (Hayyampur 1327: 116). Sâdıkî’nin ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Takiyüddin Evhadi, 1022 (1613-1614) yılı civarında vefat ettiğini kaydetmektedir (Kartal 2008: 200).

Kaynaklar Sâdıkî’nin sanatçılık yönünden bahsederken en çok onun şairliği ve nakkaşlığı üzerinde dururlar. Onun hem resim sanatındaki maharetini hem de şiir yazmadaki ustalığını Nasrâbâdî, Molla Gurûrî’den duyduğu bir anektodla şöyle dile getirir: “*Bir gün kahvehanede Sâdıkî’yi övmek amacıyla bir kaside kaleme aldım. Kaside henüz müsvedde halindeyken Sâdıkî onu benden alarak daha fazla dinlemeye takatim yoktur, dedi. Daha sonra ayağa kalkıp bir sarığa koyduğu beş tümen ve kara kalemle çizdiği iki tane resmi bana uzatarak tüccarlar bu resimleri Hindistan’a götürüp satmak için her birine üç tümen verirler, sakın ucuza satmayasın dedi ve özür dileyerek oradan ayrıldı.*” (Nasrâbâdî 1361: 39-40). Görüldüğü gibi Sâdıkî bir yandan o dönemin seçkin şairlerinden birinin kendisine kaside yazmasına vesile olacak derecede şiir sanatına haiz bir şair diğer yandan ise çizmiş olduğu resimleri Hindistan’da alıcı bulacak kadar sanatsal estetiğe sahip bir ressamdır. Molla Gurûrî’nin bu ifadesi Sâdıkî’nin henüz sarayda kitapdarlık vazifesine atanmadığını ve bu nedenle hayatını idame ettirmek amacıyla kimi zaman resim yaptığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Ayrıca külliyyatında yer alan şiirlerin önemli bir kısmının kaside nazım şekliyle yazılması onun şiirleriyle de kazanç sağladığını ortaya koymaktadır.

Muhammed Ali Terbiyet “Dânişmendân-ı Âzerbâyecân” adlı eserinde Sâdıkî için: “*Mevlana Sâdıkî, Farsça ve Türkçenin hem nesir hem de nazım türlerinde şair ve münşidir; aynı zamanda her iki dili de güzel ve etkin bir şekilde kullanabilecek düzeydedir.*” (Terbiyet 1314: 212) ifadesini kullanmaktadır. Sâdıkî ile aynı dönemde yaşayan İskender Beg Türkmen ise “Târîh-i ‘Âlem-ârâ-yı ‘Abbâsî” adlı eserinde onun kaside, gazel ve mesnevileriyle beğenilen bir şair olduğunu ifade etmektedir (İskender Beg Türkmen 1317: 127-128).

Sâdıkî, şiir ilmindeki yetkinliğini nasıl elde ettiği ile ilgili bazı bilgileri tezkiresi Mecma’u’l-havas’ta vermektedir. Şair Mîr Sunî maddesinde: “*Bu hakîrning şi’r ‘ilmide bir delâleti irür. Ekser resâ’il zarûri şi’rni mîr hazretleri hidmetide kiçürüp irdüm. Üç yıl mütecâviz*

Turkish Studies

baş bâlînga koyup istirahât kılduğın mülâhaza kıla eylemedüm.” (Hayyampur 1327: 75). şeklindeki ifadesi üç yıl boyunca Sun‘înin yanında şiir ilmine ait risaleler okuduğunu ortaya koymaktadır. Hâfız Sâbûnî maddesinde ise Sâdıkî: “*Bu hakîr evâ‘il-i şebâbda şeref-i sohbetlerige müşerref bolup yeke beytler kim baş urar irdi. Salah-ı islâhlarına yitgürüp irdük ve eş‘âr-ı latîfleri ifâdesidin müstefîd bolur irdük.*” (Hayyampur 1327: 75) ifadesiyle gençliğinin ilk yıllarında Hâfız Sâbûnî’nin sohbetlerinde bulunduğunu, latif şiirlerinden istifade ettiğini ve yazmış olduğu tek tük beyitleri ona tashih ettirdiğini belirtmektedir.

Sâdıkî’nin şairliği dışında kaynaklarda en çok zikredilen diğer bir yönü ise nakkaşlığıdır. Külliyyatında yer alan Kanunü’s-süver adlı eserinde Sâdıkî çeşitli başlıklar altında nakkaşlığın temel özellikleri ile ilgili açıklamalar yapmaktadır. Örneğin “Der-sıfât-ı Nakkâşî ve Besten-i Kalem-mû” başlığı altında nakkaşlığın temel özellikleri ile nakkaşlıkta kullanılan fırçanın nasıl yapılıp nasıl kullanılacağı ile ilgili bilgiler vermektedir. Yine aynı eserde “Der-giriften-i Kalem” ve “Der-renk-âmîzî” bölümlerinde ise kalemin tutuş tarzı ve resimlerde kullanılacak boyalara dair çeşitli görüşlere yer verir. Kanunü’s-süver’in edebiyat ve güzel sanatlar açısından en önemli yönü, şiir diliyle yazılmış olması ve ortaçağ minyatürü ile ilgili yazınsal anlamda bilgi veren ilk kaynaklar arasında yer almasıdır.

Safeviler dönemi resim sanatında sadece çizdiği eserlerle değil resim sanatının inceliklerini yazıya aktaran nadir sanatçılardan biri olan Sâdıkî gençliğinin ilk yıllarında nakkaşlığa büyük bir ilgi göstermiş ve İran’ın en büyük resim ustalarından biri sayılan Behzad’ın yeğeni ve Mevlana Haydar Ali’nin oğlu Muzaffer Ali’den nakkaşlık dersleri almıştır. Sâdıkî döneminin en tanınan ve resimleri en çok bilinen nakkaşlardan biriydi (Terbiyet 1314: 212). Hiçbir vakit nakkaşlık sanatından ayrı kalmayan Sâdıkî, ömrünün son dönemlerinde resim sanatında ciddi mesafeler kat etmiş, resimde eşsiz, kalem nazik bir nakkaş ustasıydı (İskender Beg Türkmen 1317: 127-128). Bugün dahi Leningrad Bilimler Akademisi Kütüphanesi’ndeki mecmuaların birinde Sâdıkî’nin yapmış olduğu bir resim mevcuttur. Bilinen en önemli portresi ise 1020 (1612) tarihinde yaptığı Timur Han Türkmen’in portresidir (Terbiyet 1314: 212).

Sâdıkî’nin Külliyyatı

Sâdıkî-i Efşâr’ın külliyyatından ilk olarak Muhammed Ali Terbiyet bahsetmektedir. Terbiyet Sâdıkî’nin külliyyatını 1010 (1602) tarihinde İsfahan’da tamamladığını ve külliyyatın mukaddime kısmında kısaca hasbıhalini anlattığını ifade eder (Terbiyet 1314: 213). Muhammed Ali Terbiyet’in külliyyat ile ilgili verdiği bu bilgilerin doğruluğunu teyit eden en önemli kanıt külliyyatın mukaddime bölümünde kullanılan ibaredir. Farsça olan bu ibare şöyledir: “*Hicri 1010 senesinde başkent İsfahan’da bu cüzlerin tertibine başlandı. (... ve ân ferzendân-ı ‘azîz tabî‘iyyet çün bâz-mândegân-ı bî-himâyet ez-libâs-ı tertîb ü terbiyet ‘ârî mâned, ber-â-ber in der-sene-i ‘aşr ü elf-i hicriye der-dârü‘l-salatanat-ı İsfahân be-tertib-i in eczâ‘ şurû‘ nemüd.)*”

Terbiyet külliyyatın yazılma tarihi ile ilgili bilgi verdikten sonra külliyyatın bölümlerini ise şu şekilde tasnif etmektedir:

1. Zübdetü’l-kelâm (Farsça kasidelerden oluşmaktadır.)
2. Mesnevi (Fetihnâme-i ‘Abbâs-ı Nâmdâr)
3. Mâkâlât u Hikâyât
4. Mesnevi-i Sâ‘d u Sâ‘id
5. Dîvân-ı Gazeliyyât-ı Pârsîy u Türkî
6. Mecmâ‘ u’l-havâs
7. Manzûme-i Kanunu’s-suverî Nakkâşî

Turkish Studies

8. Mecnû a-i Münşe'at u Mekâtibât
9. Tezkiretü's-Şu'arâ (Rubai ve muamma şairlerini kapsar.)
10. Haziyyât

Tebriz Milli Kütüphanesi elyazmaları bölümünde bulunan ve 3616 numaraya kayıtlı olan Külliyyat-ı Sâdikî-î Efşâr daha önceleri Hüseyin Aka Nahçıvani Kütüphanesi'nde yer almaktaydı. Külliyyatın bölümleri ile ilgili bilgi vermeden önce fiziksel özellikleri hakkındaki malumatları aktarmak yerinde olacaktır. Külliyyat 20 bölümden oluşmaktadır. Nesih hatla yazılan eser, 544 varak, 19 satır aharlı kağıt ve altın işlemeli bir ciltten oluşmaktadır. Eser 24,5x14,5 cm ebadındadır.

Muhammed Ali Terbiyet'in külliyyatın bölümleri ile ilgili yukarıda vermiş olduğu bilgiler doğru olmasına rağmen eksiktir. Çünkü külliyyat içerisinde yer alan nesir ve nazımdan oluşmuş bölümler içerdikleri konular bakımından daha farklı ve daha geniş bir tasnif yapısına sahiptir. Bu bölümler:

1. **Zübdetü'l Kelâm (Şairin Farsça Kasideleri)**

Başı: Tertib-i evrâk-ı mecmua' her te'siri ki mübtedâ be-haber-i ism-i zât-ı 'alem nist.

Sonu: Ân ferzendân-ı ' azîz tabî iyyet çün bâz-mândegân-ı bî-himâyet ez-libâs-ı tertîb ü terbiyet' ârî mâned.

2. **Gazelliyât (Şairin Farsça Gazelleri)**

Başı:

Ey nâm-ı tu zîb-i defter ân-râ

Ârâyiş-i nükte-perver ân-râ

Sonu:

Ez-behr-i kâm-ı dil me-kun ibrâm Sâdikî

În bes ki yâr guft tu-râ sâ'il-i menî

3. **Kıta'ât ü Eş'âr-ı Müteferrika**

Başı:

Ey ân ki ez-çekîde-i tab'-ı selîm-i hod

Her lahza gûş bahr-i sühan-râ gerân kunî

Sonu:

Ey yâr bâyed ez-ser-i eltâf ne-guzerî

Ân vech ber-hilâf-ı guzeşte rakam kunî

4. **Tezküretü's Şu'arâ-i Mecmâ'ü'l-havâs¹**

Başı:

Yârab sade-i tab'ımı gevher-zâ kıl

Hurşîd-i kelâmımnı cihân-ârâ kıl

¹ Bu eser Doç. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR ve Prof. Dr. Ülkü Çelik ŞAVK tarafından yayıma hazırlanmıştır.

Sonu: Âmânî tahallüs kılurlar. İltifât kılup ayıttukları eş'âr istimâ'ı için bu hakîrni meclislerige taleb kılur irdiler.

5. **Rubâ'ıyyât**

Başı:

Ey dost zülâlî-i zindegânîst tenet
Hâ'hem zi-semen kabâ zi-gül pîrehenet

Sonu:

Ger hâ'hiş-i lutf-ı tu ne-bâşed bîrûn
Ez-gûşe-i gam ki âvered îşân-râ

6. **Nesâyih ü Hikâyât-ı Manzûm**

Başı:

Be-kemter zi-hod zûrmendî me-kun
Çü pest-i tû bâşed bülendî me-kun

Sonu:

Çü perdâhtî bezm-i bîniş zi-gayr
Be-dânî ki her şer büved mahz-ı hayr

7. **Mu'ammayât-ı Benâm-ı Şu'arâ**

Başı:

Ânî ki mu'ammâ-yı sa'âdet ez-nehust
Z'în hefte sahîfe şud be-nâm-ı tu durust

Sonu:

Çün şud ser-i zülf-i tu nigûn nûk-ı kalem
Z'ân şud ser ü pâ şikeste gûi âhir

8. **Mesnevî-i Fetih-nâme**

Başı:

Be-nâm-ı Hudâ'î muhtâc nîst
Be-cüz nâm-ı û dürretü't-tâc nîst

Sonu:

Ger heme murgî şudî incîr-hâ'r
Dâne-i incîr ne-mândî yâr

9. **Bakiyye-i Tezkiretü's-şu'arâ-i Mecmâ'ü'l-havâs**

Başı: Tördümcî mecma': Tâzikiyye erkân-ı devleti zikr ide kim nûk-ı hâme-i gevher-nisârları 'ukde-keşâ-yı kâr-hâne-i devrân irür.

Sonu:

Behr-i katlem hecr ü gam kerdend bâ-hem dil yekî
Kâşkî mey bûd müştâk-ı tu-râ katl-ı yekî

10. **Kasâyid ü Gazeliyyât-ı Türkî**

Başı:

İrişdi vakt ki ref' ola i'tidâl-i hevâ
Çeke bisât-ı çemenden ayağ nesîm-i sabâ

Sonu:

Şâhdan senin içün alayım bir Kacar dağı
Bildüm yegin ki kûn-ı here kîr-i her gerek

11. **Risâle-i Der-bâb-ı Eş'âr-ı Feyzî**

Başı: Ber-re'y-i erbâb-ı îkân ü ber-zamîr-i ashâb-ı im'ân mahzî vü mestûr ne-mâned.

Sonu:

Cilve be-bîn ki kâmeteş hem be-kıyâmet efkened
Her ki be-râstî 'alem cilve dirâz mî-dehed

12. **Kanûnü's-süver**

Başı:

Selâtîn-râ der-âgâz-ı cevânî
Be-hıdmet sarf kerdem zindegânî

Sonu:

Velî in kâr der-menzil ne-şâyed
Makâmî dūrter ez-şehr bâyed

13. **Risâle-i Haziyyât**

Başı:

Yârab zi-sühanhâ-yı heves dürem dâr
V'ez harf-i hevâ be-lutf-ı mehcûrem dâr

Sonu:

Zer ez-behr-i çîzî harîden nikûst
Çe h'âhî harîden bih ez-yâr ü dost

14. **Mersiye Terkîb-i Bend**

Başı:

Dilâ zamâne zed âteş be-raht-ı sohbet-i mâ
Sipihir çeyd zi-devrân bisât-ı 'işret-i mâ

Turkish Studies

Sonu:

Çü Sâdıkî ne-keşed pâ zi-râh-ı yârîhâ
Be-hod karâr dehed resm-i bî-karârîhâ

15. **Terkîb-i Bend Be-terfîb-i Hurûf**

Başı:

Çend ez-dest-i tu ey dil men-i mihnet zede-râ
Gam cüdâ hem-dem ü hem-hâne büved gussa cüdâ

Sonu:

Zenî be-lâle ruhân ta'n-ı cevır çend besest
Besest şikûh zi-în kavm-ı hod-pesend besest

16. **Tercî'-i Bend**

Başı:

Çendî bûdem harîf-i çendî
Çendî ber-bâd zehed bendî

Sonu:

Zi-în pes men ü gûşe-i harâbât
Halâsat mîne'l-medîki âfâtun

17. **Hicv-i Haydarî Nâmî ki Ta'riz-i Be-Şerîf-i Tebrîzî**

Nemûde Bûd

Başı: Lillâhî'l-hamd ki zamîr-i münîr-i gavvâsân-ı bahr-ı ma'ânî vü tutiyân-ı şekkersitân-ı sühândânî â'înest...

Sonu:

Dîdem eş'âr-ı ehl-i nazm-ı şerîf
Tarz-ı şî'ir-i tu-râ pesendîdem

18. **Münşe'ât-ı Türkî vü Fârisî**

Başı: Her haste-i dil-şikeste dîbâçe-i şerh-i hâlin Huvallahu şâfî rakamı birle merkûm kılssa yakîn kim hükmi-ı 'alîü'l-ıtlâk Celle Celâluhû darü's-şifâ-yı merhametîdin nüsha-i 'âcil kerâmet kılur.

Sonu: Ümîd ki Hak Sübhâne ve Te'âla gülbün-i hayât-ı ân yâr-ı cânî-râ ez-bîm-i âfet-i hazânî nigâhdâred. Yârab du'â-yı haste-dilân müstecâb bâd.

19. **Mesnevî-i Der-Şikâyet-i Felek ü Hicv-i Muhammed Big**

Mezâkî

Başı:

Düş bûdem be-hâ'b-ı vakt-i seher
Gafletem beste bûd râh-ı nazar

Turkish Studies

Sonu:

Kuşte kuşten be-müft-i bî-derdîst

Hem zeden hem gurîhten merdîst

20. **Hicviyât-ı Müteferrika**

Başı:

Çenânki ham ne-şûd meyl-i gerdeniş

Ber-ser eger nihend külâhî zi-hâveneş

Sonu:

Ez-behr-i ân me-gû ki ma-râ bâ-tu güft ü gûst

Ez-behr-i ân me-gû ki ma-râ bâ-tu dâverîst

Sâdıki'nin Türkçe Şiirleri

Sâdıki'nin Türkçe şiirlerinden ilk defa Turhan Gandjei bahsetmiştir. Gandjei makalesinde şairin Doğu Türkçesiyle yazdığı 7 ve Batı Türkçesiyle yazdığı 5 adet gazele yer vermiştir. Bu gazellerin matla beyitleri şöyledir:

Doğu Türkçesi

1

Yana ne berķ idi kim saldı ' ışķ cānımğa

Ki tüşdi şem' kibi mağz-ı ustuh'ānımğa

2

Köze ol şeh yolıdın özge gubārī bolmasun

Mendin özge kimsege andın güzārī bolmasun

3

Çalmağay erdi bu' ālemde muħabbet kāşkī

Tüşkey erdi dehrdin resm-i meveddet kāşkī

4

Ey ecel al cānımı' ālemni ansız körmeyin

Cānımı cānānsız u cismimni cānsız körmeyin

5

Şu le-i ğamdın meni u şabrımı örteci ot

Yoķ u barım örteci sendin yıraq tepredi ot

6

Elgide al alma imes kim ata tutar

Alıla aldı könglümi ol şūh-i gül- izār

Turkish Studies

7

Dostlar şarf eylerem naqd-i vefâ bir yâr için
Kim eder yüz ming cefâ her dem baña ağıyar için

Batı Türkçesi

1

Göz yaşım verme nem-i âh-i seher-gâhlara
Yanar eflâk köngülden çekilen âhlara

2

Rağm edüp atmaz okın yâr üregim yarasına
Bu mıdır hūblarınğ çâresi bî-çâresine

3

Könglümüngher dem girer ol mâh-sîmâ koyınna
Yeridür ger girse hırşiding Mesîha koyınna

4

Piste ne deyü bahsını eyler ol dehânung
Ağızına baq ol ağızı açuq hiç medânung

5

Doldı gözüm gubâr-ı ser-i kıy-ı yârdan
Gör gör neler yetişdi baña rüzgârdan

Sâdikî'nin külliyyatında, şairler tezkiresinden hemen sonra gelen ve “Kasâyid ü Gazeliyyât-ı Türkî” başlığını taşıyan Türkçe şiirleri yazıldıkları nazım şekilleri bakımından 2 kaside 40 gazel 1 sâkinâme 1 terkib-i bend ve 1 kıta'dan oluşmaktadır. Külliyyatta bulunan Sadıkî'nin ünlü tezkiresi Mecmâ'u'l-havas iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm girişten şair Amânî'ye kadarki malumatları içerisine alırken ikinci bölüm ise Tördümcü mecma' başlığından itibaren başlamakta ve tezkirenin sonuna kadar devam etmektedir.

Safevilerden itibaren bugünkü İran coğrafyası ve Azerbaycan bilindiği gibi Azeri dili ve edebiyatının etkin konumda eserler vücuda getirdiği kültürel bir ortamdır. Azerbaycan sahası Türk edebiyatı için “altın çağ” olarak anılan dönemin Çağatay sahasında Nevâyî devrinden hemen sonraya rastlaması dikkat çekicidir ve tesadüfi değildir. Bu dönemde Azerbaycan edebiyatı Nesimî, Fuzûlî gibi büyük şairlerini yetiştirerek ayrı bir yazı dili olma aşamasında çabalarını sürdürürken, bir yandan Osmanlı sahasının bir yandan da Çağatay sahasının etkisinde kalmıştır (Demirci 1998: 5). Ancak Safevilerden hemen önce yaşamış ve yazdığı eserlerle Türk edebiyatına damgasını vurmuş Ali Şîr Nevâyî gibi önemli bir şairin varlığı ile Safevi devleti içerisinde farklı Türk boylarının bulunması İran ve Azerbaycan'da yetişen şairler arasında Çağatay edebi dilinin sıkça tercih edilmesini sağlamıştır. Çağatay edebi dili sadece Azeri şairleri değil Osmanlı şairlerini de derinden etkilemiştir. Nitekim Ahmed Paşa'dan itibaren Osmanlı şairlerinin Doğu Türkçesi ile şiir yazan Çağatay şairlerini bilmekteyiz (Sertkaya 1970: 133). Öte yandan 15. yüzyılda Anadolu'ya Osmanlı şairi Basîrî tarafından Nevâyî'nin divanlarının getirilmesi ve Azmî tarafından külliyyatının toplanması ile artık Nevâyî Anadolu'da tanınmaktadır ve Anadolu şairleri Doğu Türkçesi ile şiir

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

söyleme geleneğini Nevâyî'nin dilinden nazireler yazarak devam ettirirler (Sertkaya 2004: 138). Nevâyî'ye Çağatayca nazireler yazmak modasının, Osmanlı ve Azeri şairler arasında 19. asra kadar devam ettiğini görüyoruz (Köprülü 1945: 305).

Çağatay edebi dilinin Sadıkî'nin de yaşadığı Safevi devletindeki edebi ortama ve şiir diline olan etkisi aslında bir yönüyle önceki Türk topluluklarının kültürel bir mirasıdır. Bilindiği gibi Akkoyunlu devletinin yıkılmasından sonra hükümler Safeviler ele geçirmiştir. Safevilerin devlet teşkilatı esas itibarıyla Akkoyunlu devletinkine dayanmakla beraber, onda Çağataylardan alınmış birçok müesseseler de bulunur. Bir de bunlara Çağatay edebiyatının Safeviler arasında çok revaçta olduğu ilave edilirse Safevi devletine birçok bakımlardan İlhanlı imparatorluğunun ihyası nazarı ile bakmak hiç de isabetsiz bir görüş sayılmaz (Sümer 1999: 3-4). Ancak Çağatay edebi dilinin Azeri şairleri arasındaki kullanımı ile Osmanlı şairleri arasındaki tezahürü farklı şekillerde olmuştur. Bu durumu Muharrem Ergin şöyle izah etmektedir: “ ...Doğu Türkçesi ile edebi dil teması Osmanlı edebiyatında da olmuş, fakat bu genellikle bir edebiyatın öbür edebiyatı da takip etmesi ve bazı şairlerin tek tük Çağatayca şiirler yazması seviyesinde kalmıştır. Azeri'de ise yazarlar ve şairler Osmanlıca ve Çağatayca arasındaki mevkileri dolayısıyla uzun zaman iki yazı dilli olmuşlar; hem Batı Türkçesini, Azeri Türkçesini hem Çağatayca'yı kullanmışlardır. Hatta bazı Azeri şairlerinde iki yazı dilini tabii ve gelişigüzel bir şekilde birleştiren karma bir dil görülür.” (Ergin 1981: 11).

Sâdıkî de yaşadığı toplumun dili ve kültürü itibarıyla çoğunlukla Azeri ve Çağatay Türkçelerinin bir arada kullanılarak edebî eserlerin oluşturulduğu Safeviler devrinde yaşamıştır. Sâdıkî'nin çoğunlukla İran coğrafyası şairlerini kapsayan ve kendisinin de ifade ettiği gibi Nevâyî'nin Mecâlisü'n-nefâ'is adlı tezkiresini örnek alarak oluşturduğu Mecmâ'u'l-havas tezkiresi Çağatay Türkçesiyle yazılan son tezkiredir. Tezkiresi dışında münşeati ve Türkçe şiirlerinde de Çağatay Türkçesini kullanan Sâdıkî bilhassa Türkçe şiirlerinde Muharrem Ergin'in de ifade ettiği “karma dil” şeklinde adlandırılan Çağatay ve Azeri Türkçelerinin özelliklerini bir arada kullanmıştır. Turhan Gandjei ise bu durumu şairin Türkçenin üç edebî şivesine hakim olduğunu ve bize kadar gelen şiirlerinin gerek Çağatayca'yı, gerek Azeri ve Osmanlı Türkçesini rahat kullanan bir şair olduğu şeklinde ifade etmektedir (Gandjei 1971: 20-21). Sadıkî'nin Türkçe şiirleri kısmen Azeri Türkçesi ancak ağırlıklı olarak Çağatay Türkçesinin dil hususiyetlerini göstermektedir.

Dün urup daş ile ben haste dili şâd itdüng

Yahşı bardın ki bu zevk könglümi âbâd itdüng

(G 3/1)

Derddin hâne vü beyt tutdım eymen-i cânâning

Hançerin çekti miyânındın ki budur dermâning

(G 9/1)

Ancak kimi şiirlerinde ise tamamen Azeri Türkçesinin özellikleri ön plandadır. Kelimelerde bazen Osmanlı Türkçesi ile benzer bazen farklı olarak k/h, m/n, t/d değişmesine yer verilmiştir. Bu değişimlerin birçoğu bugün dahi İran'da Güney Azerbaycan Türkçe'sinin farklı ağızlarında görülmektedir (Gökdağ 2006: 120-144).

Âb-ı Kevserden meni âsûde k ıldı câm-ı mey

Hiç şek yohdur ki huft-hâne humâr imiş

(G 4/4)

Turkish Studies

Dün urup **daş** ile ben haste dili şâd itdün
 Yahşı bardın ki bu zevk könglümi âbâd itdün
 (G 3/1)

Bu çalışma ayrıca kitap şeklinde hazırlandığından ve şairin şiirlerinin de hacimli olması sebebiyle yazıda kasideler ve sakinamenin bir bölümüne, 12 adet gazele, kıta' ve terkiib-i bendin ise ilk beyitlerine yer verilmiştir.

KASİDELER

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

İrişdi vaqt ki ref' ola i'tidâl-i hevâ
 Çeke bisât-ı çemenden ayağ nesîm-i sabâ

Çemen zarîfleri künc-i inzivâyâ kirüp
 Müretteb itdiler esbâb-ı bezmgâh-ı cefâ

Metâ'-ı mahzen-i bustânı itdiler târâc
 Hücûm-ı sarsar-ı dey berd berd-i bâd-ı fenâ

Fûsurde oldı çemen bezmî çıkmâğa nergis
 Sabâya gûşe-i çeşm ile eyledi imâ

Degül hazân varağı levn levn gülşende
 Biri kebûdbiri aşfer ü biri hamrâ

Müretteb itdi şadefler zamâne naqqâşı
 Ki ola güllere faşl-ı bahâr çihre-güşâ

Dağıtdı sayrefi-i dey şükûfe dirhemini
 Revâc tapdı tılısmât-ı Bû 'Alî Sînâ

Yürütmez oldı çemen içre cüybâr-ı suyn
 Daş oldı mu'ciz-i sermâ ilen bu ejdehâ

Yetiştî şiddet-i berd ile öz hârâsına
 Benefşe ile muqâbil duran zebân-ı nefğa

Hevâ-yı gülşen üçün rüzigâr mi'mârı
 Hâbâbdan yasadı öyle ustuv'âr bînâ

Ki yoqtur oña hâlel rüzigâr bâbından
 Yıkılrsa ferş-i zemîn üste bârigâh-ı semâ

Çavurdı gül yüzini kıblegâh-ı gülşenden
 Cefâdın olsa Müselmân 'aceb müdür Tersâ

Hicâb-ı çihre-i gül kesdi 'Andelîb dilin
 Ne berg kaldı çemen bezmgâhında ne nevâ

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 7/3, Summer, 2012

Kesildi resm-i tevellüdlere kim itmezler
Muvâşalat hevesin ümmühât ilen âbâ

Sevâd-ı sebze su şâhnesi su‘ubet ile
Muķim-i gülşen ile bes ki eyledi gavğa

Hevâ hunuk harekâtiyle söyledi ki dâğ
Çemen cemâ‘atine hükmin itmeye icrâ

SUMMIYE ŞÂH-I VELÂYET ‘ÂLİ SULTÂN HİZBER-İ PİŞE-GİN ŞİR-GİR-İ BEZM-İ HECÂ
Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün

Şikuft imas ki nesim-i şahâvet ile bugün
Benefşe kâmetidin kitse a‘şâ-yı ‘anâ

‘Aceb degül ki eger kılsa zerre-perverlig
Yete ‘urüc maķâmında âfitâba sehâ

Ne söz eger tilese hâtırı tevâzu‘ ile
İder sipih ser-efrâz kâmetini tuta

Şecâ‘at ü kerem ü lutf hulķıdur bizzât
Kişi niçin ide şerh-i şifâtını inşâ

Bu gülşen içre olursa hezâr destân tek
Nevâ-yı medhi ile Şâdıķı sürüd-ı serâ

Yakın ki ‘âcz-i medh-i edâsını medhidür
Onuñg ki ide kelâmın du‘âsı birle edâ

Hemîşe tâ ola gül derdmend-i şarşar-ı dey
Müdâm tâ ide faşl-ı bahâr oña devâ

Gül-i sa‘âdetine irmesün nesim-i hazân
Bahâr-ı mertebeden olmasun nihâli cüdâ

Eger sergeşte-i dehr eyledi devrân men zârı
Hoşem ki hâşılıdır her zamân bir şüh dîdârı

Sudîñ ger bî-ķarârım âh ü efğândur aşım şâdım
Ki her sâ‘at dönüp seyr eylerim bir şahn-ı gül-zârı

Degül her ķande isem baħr-ı eşkim gevheri zâyi‘
Ķoyarlar mu başîret ehli yerde dürr-i şehvârı

Egerçi dâğdârem ĝarîb ile çarħ her sâ‘at
Manga manzûr ider her ķande bar bir lâle ruhsârı

Turkish Studies

Eger ki telh-i kāmım miḥnetiyle her zamān eyler
Zamāne hem-zebān kāmımca bir la‘l-ı ŧeker-bārı

Ḳarār-ı istiḳāmet virmedim öz ihtiyār ile
Ki elden ihtiyārım eyleyüp bir ŧuḥ reftārı

Bana cevr eyledükçe ğayr cānān merḥamet eyler
Ola tek-tārı yār-i ‘adl olur ‘āvān-ı en᧑ārı

Meni bu mihr ilen her yār körse mihrībānımdur
Belī her rüzına bir tutar olur ḥur᧑id-i envārı

Bana yār olmasaydı ḥūblar mihri bu ğurbetde
᧑emā᧑et yolındın kim döndürürdi çarḥ-ı ğaddārı

Köngül ŧād eylerim bir söz ile nevḥa bu devrānda
Ḳaçan azād olur ğam ḳaydıdın ğurbet giriftārı

Eger ğurbetde ḥ‘ārım ‘izzetim yok ‘āriyim ğamdan
Anınçün kim ğurbetiñ aḥvārılıḳdın yokdur ğārı

Bu isti‘dād ilen devrān meni eyler medī-i mevcūd
Eger bilseydi bu cānibiñ cihānda var ḥaridārı

Meni ḥ‘ār itmekçün ḳurb-ı va᧑lı ğayra tap᧑ırdı
Çemen içre belī beyhūde diḥḳān beklemez ḥārı

Men üftādeni ey dehr-i dūn her dem basup kiçme
Garībin gerçi dirler pest olur her yerde dīvārı

Sezāvār muḥabbetdür ‘adū bezm-i ferāğātde
Meni mü kördüng ey çarḥ-ı felek miḥnet sezāvārı

Cefā çok eyledüng devrān manga ‘arz eylerem emdi
Onga derd-i dilim kim vardur ehldür ğam-ḥ‘ārı

O kim nu᧑ret virür na᧑᧑-ı Kelāmu’llah aḥḳāmı
O kim a‘vān olur ŧer‘-i Nebū’llah güftārı

Zihī ŧāh-ı cihan-ārā-yı ‘adil mür᧑id-i kāmil
Münāsibdür sülük-ı ḳurb-ı Ḥaḳḳa cem‘-i e᧑vārı

GAZELLER

(1)

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

Müddei‘ ḳavliyle çünkim ᧑almadın közden meni
᧑aḥlasun ey sevdüğim Tengri yaman közden seni

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

Bana dâğ eyledi püşîde ‘üryân cismimi
Neylerim ey hem-nişîn şimdengeri pirâheni

Geçti dün dâmen-keşân-ı mesnedin yaķam çāk
‘Ayb olmas çünkim ilden kitti devlet dâmeni

Mihrim ey meh eylemez tâ mihribân könlümge seyr
İdemez her çend kerem olsa kıyaş bezm-i âhı

Köz özüng kördi fakih eyledi terk-i şalâh
Ey közümg merdümleri ehl-i selâmet rehzeni

Müdde‘iyle ‘âşıkı bî-ĥânümân şanman ki var
Güşe-i ğam menzili künc-i melâmet meskeni

Şadıķı Kârûn-ı vaķt urmaķda ‘aşkilen ki yâr
Sîneye kidemez künc-i muĥabbet maĥzeni

(2)

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

Ey ecel al cânımı ‘âlemni ansız körmeyin
Cânımı cânânsız ü cismimi cânsız körmeyin

Cilve kılmaz kıâmeti könglüm ara kör it közüm
İsterim bu bâĝını serv-i revânsız körmeyin

Koy yıkılsun şabr bünyâdı tökülsün câm-ı ‘ıyş
Közümü seyl-âbsız baĝırımı kıansız körmeyin

Geçti ‘ömrüm yârsız ey çarĥ-ı dün tap al cânım
Kim ĥayât eyyâmını ol nev-civânsız körmeyin

Ger ĥayâli gelmese közdin kılay kıaķ‘-ı naķar
Şadıķı herĝiz bu evni mîĥmânsız körmeyin

(3)

Mefâ‘lün Mefâ‘lün Mefâ‘lün Mefâ‘lün

Ĥoşâ anglar ki cânân bezmide maĥremleri bardur
Menim tek bî-kes erbâblar yavuķ hem-demleri bardur

Çü çok söz birle aĥvâlin sorar aĝyâr-ı bî-derdning
Niçün şâd olmasunlar raĥmsız merhemleri bardur

Meger kim ol ser-i küy itleri ma‘lüm kılmışlar
Menim yoķ oldıgum kim ‘aceb mâtemleri bardur

Meni efsurde kıldı hecr sūz-ı vaşl-ı cānımdın
 Kıvansunlar olar kim özgeçe ‘alemleri bardur

Közüm merdümleri tā tuttı menzil baħr-ı eşkimde
 Mu‘ayyen oldı kim ‘ālemde su adamları bardur

Olar kim şādümānlık birle ‘ömri şarf kılgaylar
 Eger nā-şād olursa Şādıkī bī-ğamları bardur

(4)

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fā‘ilün

İsterim hem-dem olam bir niçe Mecnūnlar ile
 Ya‘ni ‘āşıklar ile dīdesi pür-ħūnlar ile

Nem-i eşkim eşeri yıktı közüm bünyādı
 Yıkmağ olmazdı bu ma‘mūrni ceyhūnlar ile

Köngüle zıkr-i lebing eylemedi zūlfingi rām
 Ne tolundur ki tutulmaz bile efsūnlar ile

N’ola ger olsa sarı çihresi erbāb-ı ğaming
 Yüzümüz olsa diler ‘ārızı gülgūnler ile

Şādlık kande vü men kande budur maqşūdım
 Ki dutam gūşe-i ğam ħātırı maħzūnlar ile

Yüz çavurdu şanemim şimdi bu ola ki kerem
 Baħt-ı bergeşteler ü t̄ālī‘-i vārūnlar ile

Şādıkī ger söziñe yār kulağ durur ne ‘aceb
 Yandaşur gevher-i nazmıñ dürr-i meknūnlar ile

(5)

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Könglümüng her dem kirer ol māh-simā koynına
 Yeridür ger kirse ħürşiding Mesīħā koynına

Sīnemi çāk eyleyüp ol ay ħayālın beklerin
 Öyle kim bekleşdürür ħāçımı tersā koynına

Bāğa kirsem bu sarık ruħsār ü gülgūn eşk ile
 Ğoncening ister gire gülbērg-i ra‘nā koynına

Gevher-i eşkim cihānı tuttı evlādur bu kim
 Koymaya şimdengeri lü‘lünü deryā koynına

Ğayr eger aħbāb ile bezm-i vişāle yol tapar
 Şādıkī alur ħayāl-i yāri tenhā koynına

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 7/3, Summer, 2012

(6)

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Şevķim getürdi cilveye ol serv ķāmeti
Münkirmiş ey ĥakīm kör emdi ķıyāmeti

Āĥir faķıĥ bāde ayağına ķoydı baş
Anı ķurtardı pīr-i muđāning kerāmeti

Ađyārı kör ni'dim ki dil-āzürde olayım
Ol nā-ķabūling olmadın olmaz şe'āmeti

Ĥālīm yetiştı bir yere kim çarĥ raĥm idüp
İtdi ĥişār-ı cevrim seng-i melāmeti

Ey Şādıķı ķüvenme vişāline dilbering
Künc-i firāķı bekle ki yokdur nedāmeti

(7)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ķıldı hengām-ı sefer serv-i ĥırāmānım vedā'
Vaķtidür ķılsa ten-i dil-ĥasteni cānım vedā'

Vaşl ĥ'ānı üzre çün küfrān-ı ni'met ķılmadım
Bes ni'din Yārab bu yanlığ ķıldı ĩmānım vedā'

Barsa her yanđa barur ardınca eşk-i hasretim
Olmaz ol ĥāk-ı pādan çeşm-i giryānım vedā'

Yārdın şimdi vedā'eyyāmıdır dostlar
Eylemeng ĥayret ķılursa 'aql ü sāmānım vedā'

'Özr-i taķşīrātla ger küng-i delāl olsam ni bāng
Kim bu yanlıđ eyledi şūĥ-ı sūhendānım vedā'

Cān ü ten mābeynde sāmān-ı ülfet ķalmadı
Ķim ķılır yüz nev'-i külfet birle cānānım vedā'

Şādıķı bülbül gibi yığlab tiler āvāreliđ
Kim bu güleşendin ķılır gülbērg-i ĥandānım vedā'

(8)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ālün

Eger dūnyā budur bī-ĥān ü bī-mīn olmamız yegdür
Bırakup 'işret esbābını 'uryān olmamız yegdür

Bu ise şeyh ü vā'iz mescid ü minber temāşası
Hārābāt ehlidin mest ü ğazel-h'ān olmamız yegdür

Bulursa ol cemā'at kim urarlar lāf-ı bahşāyiş
Yeter cemi'yyet-i hātır-perişān olmamız yegdür

Eger devlet budur kim dūndan halkı iṭā'atden
Kel ey hem-dem ğalā-hān olmamız yegdür

Bolay kim el vire bir serv-i hoş-reftār pā-būsı
Cihānda sāyediñ hāk ile yeksān olmamız yegdür

Nedür keyfiyyeti zūhd ü riyā vü şaṭṭ ü ṭamāning
Kirüp dīvāne-veş mest ü ğazel-h'ān olmamız yegdür

Cihān gülzārining hāndān güli berbād olur āhır
Bulutdīñ gāh hāndān gāh giryān olmamız yegdür

Bulınmaz çün cihān ma'müresinde hāne-i mūnis
Enīs-i ğam muḳīm-i genc-i virān olmamız yegdür

Der ü dāming harīfi olmanız mūr-ı za'īfleriz
Dime ey Şādıķī mülke Süleymān olmamız yegdür

(9)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ağlamakdan seyl-i çeşm-i eşk-bārım kalmadı
Başın urmağdan ilimde ihtiyārım kalmadı

Sende yandırırđı āhım itdiğın adakları
Yandım anıñçün ki bir dil-süvārım kalmadı

Derd-mend oldum karar-ı çāre itdüng şükr için
Çāre kııl kim vāķi bu derde karar kalmadı

Ṭa'n eylemeyeydi miñg küning bī-'itibār
Kim yanında itçe i'tibārım kalmadı

Hoş-dilim sīnendeki katı hadeng-i zaḥmına
Meyl-i gülgeşt ü hevā-yı lālezārım kalmadı

Bar idi cem'iyetim 'aşkla da kim rüzigār
Seyle virdi olduğum ol rüzigārım kalmadı

Pes ki yaķtı Şādıķī āhım odı hem-demleri
Şem'-tek yanımda bir dil-süz yārım kalmadı

(10)

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

Dün urup daş ile ben haste dili şād itdüng
Yaşşı bardın ki bu zevk könglümi ābād itdüng

Yok vefā cevr ü cefādın meni maħrüm itme
Çünkü cevr ile cefāya meni mu‘tād itdüng

Virdüng ağıyâr iline meyliñi yaқdung ivimi
Dād ilinden nesne ey şūh ne bünyād itdüng

Her nefes şavt-ı vefā birle idersin nāle
Ey köngül ol seg-i küymı meger yād itdüng

Eyledüng Şadıķı tendin hāli cānāne fedā
Yaşşı yardıng bu kafesdin onu āzād itdüng

(11)

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

Köze ol şeh yolıdın özge ğubârı bolmasun
Mendin özge kimsege andın güzârı bolmasun

Gülşen-i küyında kim serv-i kadi mevâsıdur
Her taraf eşkimdin özge cüy-bârı bolmasun

Köynemesün könglüm ivin bî-vech Yârab hecr odı
Tende berķ-i vaşlıdın özge şerârı bolmasun

Mendin özge bolmasun maħrem harem-i bezmde
Tan nemindin özge onda perdedârı bolmasun

Muntazır bol kim gelür қatlünge dirsene ey refik
Her ne bolsa bolsun amma intizârı bolmasun

Didi kim bezmimde bolsun perest-kârı Şadıķı
Lîk meyl-i ‘işret ü bûs ü güzârı bolmasun

(12)

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

Dostlar şarf eylerim naқd-ı vefā bir yâr üçün
Kim ider yüz ming cefā her dem baña ağıyâr üçün

Ayrılığ za‘fi bilen bes kim ölürüm dem-be-dem
Tuttılar yüz ming kez mâtem men-i bîmâr üçün

Yoh sana luţfi vü var ağıyâre dirsene ey refik
Niçe bir könglüm melûl olsun bu yoh ü var üçün

Turkish Studies

Müşkil-i düşvâr-ı 'ışka itme tedbîr ey hakîm
Eylemez tedbîr asıg bu müşkil-i düşvâr için

Bir kadeh mey birle dün bezminde ref' oldu gam
Cân fedâ bolsun anıng tek hem-dem-i gam-ı'âr için

Şadıkî âzürde ister her zamân cânân seni
Güyyâ halk eyledi hâlık seni âzâr için

SÂKİNÂME VÜ BERHÎ EZ-ŞİKÂYET-İ RÜZİGÂR GÜYEND
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Kil kil ey râhat-ı cânım sâkî
Başda közüngde revânım sâkî

Kil kil ey hem-dem ü hem-râzım kil
V'ey gam eyyâmide dem-sâzım kil

Kil kil ey dilber-i şîrîn-ıharekât
V'ey zülâl-i kereming âb-ı hayât

Bâdesiz bezmi humâr öltürdi
İntizâr-ı ruğ-ı yâr öltürdi

Bir kadeh birle harâb eyle meni
Garka-i 'âlem-i âb eyle meni

Meni bir câm ile yâd eyle bugün
Dil-i nâ-şadımı şad eyle bugün

Getür ol mâye-i bahtını getür
Getür ol çeşm-i cihân-bîni getür

Bâde birkim gam ü derd oldu füzün
Niçe tutsın ilimi sâgar-ı hûn

Kitdiler hem-dem ü hem-râzlarım
Derd ü gam bezmide dem-sâzlarım

Çanı anglar ki melâl eyyâmı
Tutar irdik bile 'işret câmı

Çanı anglar ki havâşım idiler
Halvet-i hâşda hâşım idiler

Çanı ol nahl ki kâm irdi bizi
Vaşl-ı cânân idi nev-resimizi

Ƙanı ol pîr-i reh-i irşâdım
Ki her işde bar idi üstâdım

Ƙanı anglar ki melâlet çağı
'Aşkdın özgeçe hâlet çağı

Körseler irdi ki pâ-mâl-ı gâmım
Hem-dem-i nâle vü yâr-ı elemim

Yârlıg birle tutarlardı ilim
Durup isterler idi derd-i dilim

Tîri oldukça dil-ârâ idiler
Öldüğüm demde Mesîhâ idiler

Ƙanı ol ehl-i vefâlar Ƙanı
Ma'den-i cüd ü sehâlar Ƙanı

Tut Ƙadeh kim elem öltürdi meni
Tîr-yârân-ı gam öltürdi meni

Ƙadehi tut ki bula dâfi'-i hüş
Anı içkende diye nüş-ı sürüş

Ƙadehi tut ki anı mâl-â-mâl
Zâl eger içse bula Rüstem-i Zâl

Ƙadehi tut ki içüp mest olayım
Bâde-keşler bile hem-dest olayım

Bir tolı rahm ile vâ-pesliğüme
Yoğ ki vâ-pesliğe bî-kesliğüme

Birgil ol câmı ki Cem mâyesidür
Cân temennâsı köngül vâyesidür

TERKİB-İ BEND

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Menim ki sâkin-i mey-hâne-i diyâr-ı gâmım
Harîf-i bâde-keş-i bezm sâgâr-ı elemim
İlimde câm-ı belâ 'ışk kişverinde Cemim
Nazarda gerçi gedâyım u lîk muhteşemim
Başımda çetr-i siyeh sâyebân-ı âhımdur
Hücüm-ı derd ü belâ leşker ü sipâhımdur

Menim ki kezmedi hergiz sipihr kâımıla
Müyesser olmadı bir kâm ihtimâmımla
Ötürmedim nefesi serv-i hoş-hırâmânımla
Tamâm olmadı 'ömrüm meh-i tabânımla

Turkish Studies

Hemîşe çarĥdan âzârdur naşîb manga
Zamânededen yetiştir miĥnet-i garîb manga

KIT'A

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Ey korçıbaşı ey sitem ehline pîşvâ
Şâhing kûlü olan sözine bi-pîr gerek

Fermân-ı şâhdur virisen alduĥn giri
Fermâna bakmading sanga mevtden ĥazer gerek

KAYNAKÇA

- DEHHUDA, Ali Ekber (1373), **Lugatname**, Müessese-i İntişarat-ı Çap-ı Danişgah-ı Tehran. C.9, Tehran.
- DEMİRCİ, Jale (1998), **Nevâyî'nin Azerbaycan Sahasına Etkisi**, Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi, C.38, S.1-2, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1981), **Azeri Türkçesi**, İstanbul.
- GANDJEİ, Turhan (1971), **Sâdıkî-i Efşâr'ın Türkçe Şiirleri**, Türkiyat Mecmuası, C.16, S.19, İstanbul.
- GÖKDAĞ, Bilgehan A. (2006), **Salmas Ağzı, Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme**, Karam Yayıncılık, Çorum.
- HAYYAMPUR, Abdurresul (1327), **Sâdıkî-i Kitâbdâr, Tezkire-i Mecma'u'l-havâs Be-zebân-ı Türkî-i Çağatayî**, Tebriz.
- İSKENDER Beg Türkmen (1317), **Târîh-i 'Âlem-ârâ-yı 'Abbâsî**, (Be-tashîh-i Süheylî H'anmârî), Çâphâne-i İslâmiyye, Tehrân.
- KARAAĞAÇ, Günay (1988), **Çağatayca El Kitabı**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- KARTAL, Ahmet (2008), "Sâdıkî-i Kitâbdâr'ın Mecma'u'l-havâs İsimli Tezkiresi ve Onda Yer Alan Anadolu Şairleri", **Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, Kriter Yayınevi, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1989), **Edebiyat Araştırmaları II**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- NASRABADİ, Mirza Muhammed Tahir (1361), **Tezkire-i Nasrâbâdî**, (Bâ-Tashîh ü Mukâbele-i Ustâd-i Fakid Vahid Destgîrdî) C.3 Tehran.
- REDHOUSE, Sir James W. (2006), **Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- SÂDİKÎ-İ Efşâr, "Kaside vü Gazeliyyât-ı Türkî", **Külliyyât-ı Sâdıkî**, Tebriz Milli Kütüphanesi.
- SERTKAYA, Osman Fikri (2004), "Osmanlı Şairlerinde Ali Şir Nevâyî Tarzı ve Nevâyî'ye Anadolu Yazılan Nazireler", **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1970), **Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri**, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S.19, Ankara.
- STEINGASS, F. (2006), **Persian-English Dictionary**, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

SÜMER, Faruk (1999), **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK Yayınları, Ankara.

ŞEMSEDDİN, Sami (1997), **Kâmus-i Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul.

TERBİYET Muhammet Ali (1314), **Danışmendân-ı Azerbaycan**, Çap-ı Evvel, Tehran.